

РОЗДІЛ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.58>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВІДХОДИ, ЩО УТВОРЮЮТЬСЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Гафурова О.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
ім. В.З. Янчука*

*Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1986-826X>
e-mail: gafurova_o@nubip.edu.ua*

Новак Т.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
ім. В.З. Янчука*

*Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2371-3014>
e-mail: Novak_Tamara@nubip.edu.ua*

Гафурова О.В., Новак Т.С. Інформація про відходи, що утворюються внаслідок війни: питання правового забезпечення.

Стаття присвячена аналізу стану правового забезпечення доступу до інформації про відходи, що утворюються внаслідок війни, виокремленню проблемних аспектів у цій сфері та розробці пропозицій щодо їх подолання.

Актуальність дослідження зумовлена потребою напрацювання правового поля, яке б враховувало нове для України явище – поводження із відходами, що утворюються внаслідок війни та дозволяло максимально ефективно забезпечити реалізацію конституційного права кожного на доступ до інформації про такі відходи в контексті доступу до екологічної інформації.

У роботі проаналізовано новели законодавства про екологічну інформацію. Зроблено висновок про доцільність наявних змін в частині уточнення змістовного наповнення терміну «екологічна інформація», у тому числі через доповнення його «інформацією про відходи» відповідність його міжнародним актам. Досліджено оновлене законодавство про управління відходами. Зроблено висновок про початок формування спеціального підзаконного законодавства про поводження з відходами, що утворюються внаслідок війни.

Визначено, що навіть в умовах воєнного стану екологічна інформація, що включає інформацію про відходи, не може бути обмежена. За об'єктивних причин до неї може бути ускладнений доступ (через технічні причини, на тимчасово окупованих територіях тощо). Доступ громадськості до екологічної інформації є одним із факторів ефективної розробки планів відбудови (зокрема на місцевому рівні), забезпечення належного контролю за виконанням заходів, збереження життя та здоров'я людей.

Запропоновано прискорити набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» без прив'язки до закінчення воєнного стану як такого, що слугуватиме якісному оновленню законодав-

ства про доступ до екологічної інформації. Обґрунтовано необхідність визначення та закріплення на рівні Закону України «Про управління відходами» поняття «відходи, що утворюються внаслідок війни», а також передбачення цієї категорії в Національному переліку відходів. Встановлено невідповідність Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних Закону України «Про управління відходами» в частині переліку таких даних про відходи. Аргументовано необхідність усунення цього недоліку.

Ключові слова: відходи, правове регулювання, інформація, право на інформацію, екологічна інформація, інформація про стан довкілля, відходи війни, доступ до інформації.

Gafurova O.V., Novak T.S. Information on waste generated as a result of war: the issue of legal protection.

The article is devoted to the analysis of the state of legal provision of access to information about waste generated as a result of war, the identification of problematic aspects in this area and the development of proposals for overcoming them.

The relevance of the study is due to the need to develop a legal field that would take into account a new phenomenon for Ukraine - the treatment of waste generated as a result of war and allow to ensure the implementation of the constitutional right of everyone to access information about such waste in the context of access to environmental information as effectively as possible.

The work analyzes the amendments to the legislation on environmental information. A conclusion was made about the expediency of the existing changes in terms of clarifying the meaningful content of the term «environmental information», including by supplementing it with «waste information» and its compliance with international acts. The updated legislation on waste management was studied. A conclusion was made about the beginning of the formation of special secondary legislation on the management of waste generated as a result of war.

It was determined that even under martial law, environmental information, including waste information, cannot be restricted. Access to it may be difficult for objective reasons (due to technical reasons, in temporarily occupied territories, etc.). Public access to environmental information is one of the factors in the effective development of reconstruction plans (especially at the local level), ensuring proper control over the implementation of measures, preserving people's lives and health.

It is proposed to speed up the entry into force of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the State System of Environmental Monitoring, Information on the State of the Environment (Environmental Information) and Information Support for Management in the Field of the Environment» without reference to the end of martial law as such, which will serve quality update of legislation on access to environmental information. The need to define and establish at the level of the Law of Ukraine «On Waste Management» the concept of «waste generated as a result of war», as well as the provision of this category in the National List of Waste, is substantiated. Inconsistency of the Regulation on data sets to be made public in the form of open data of the Law of Ukraine «On Waste Management» in the part of the list of such data on waste was established. The need to eliminate this shortcoming is argued.

Key words: waste, legal regulation, information, right to information, environmental information, information on the state of the environment, waste of war, access to information.

Постановка проблеми. Війна, що триває в нашій державі, спричинила виникнення низки проблем, з якими Україна в довоєнному, мирному житті, ще не стикалась та відповідно не має досвіду їх подолання. Серед багатьох особливо гостро стоїть проблема так званих відходів війни чи відходів, що утворюються внаслідок війни. Станом на середину 2023 року об'єм сміття, що утворилось внаслідок боїв, вимірюється в сотнях тисяч тон. Це будівельні відходи, що утворились через руйнацію і пошкодження будинків та споруд, залишки техніки, боєприпасів тощо. Надзвичайно складними є питання їх розміщення, утилізації, переробки та ін. Звичайно, ключову роль у вирішенні цих проблем повинно відіграти належне правове забезпечення. Причому існуюче правове поле потребує оновлення, відображення особливостей поводження із відходами війни як особливою категорією. Поряд із цим, важливу роль у побудові механізму та розробці заходів із подолання наслідків війни (у нашому випадку в частині поводження із відходами війни), відіграє ступінь поінформованості громадськості про обсяг таких відходів, місця їх розміщення, вплив таких об'єктів на довкілля тощо. Цей аспект теж повинен знайти своє відображення в нормативних актах із урахуванням спе-

цифічної ситуації, що склалась у країні. Все вищенаведене підтверджує необхідність проведення наукових пошуків у напрямі визначення стану правового забезпечення доступу до інформації про відходи війни.

Стан опрацювання цієї проблематики. Додатковим аргументом на користь актуальності даного дослідження є фактична відсутність наукових доробок у цьому напрямі. Проблематика правового регулювання поводження з відходами, права власності на відходи, доступу до інформації про відходи тощо була предметом досліджень багатьох фахівців – представників різних галузей юридичної науки (В.І. Андрейцева, А.Г. Бобкової, В.А. Зуєва, І.І. Каракаша, Н.Р. Малишевої, О.А. Трегуба, М.В. Федунь, В.О. Юрескула та ін.). Проте ці напрацювання стосувались довоєнного періоду, а тому значною мірою втратили свою актуальність в сучасних умовах.

Метою статті є дослідження сучасного стану правового забезпечення доступу до інформації про відходи, що утворюються внаслідок війни, напрацювання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з того, що згідно ст. 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля [8], або по-іншому, на екологічну інформацію. Враховуючи те, що відходи війни однозначно спричинюють вплив, насамперед негативний, на довкілля, можна стверджувати, що інформація про них належить до категорії «екологічна інформація». Проте чинне законодавство прямо на це не вказує. Так, базовий документ – Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у ст. 25 «Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) до такої серед іншого включає «джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей» [16]. Тобто слова «відходи» не містить. Хоча можна припустити, що вони підпадають під категорії «матеріали та речовини». Натомість перспективне законодавство – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» (далі – Закон № 2973-IX) [11], запроваджує новий підхід до визначення поняття «екологічна інформація», розуміючи під нею й «інформацію про фактори, які впливають або можуть вплинути на стан довкілля або його складових (атмосферу, атмосферне повітря, води, ґрунти, землю, внутрішні морські води та територіальне море, прибережні захисні смуги, природні ландшафти і природні території та об'єкти, у тому числі водно-болотні угіддя, ліси, рослинний та тваринний світ, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та їх взаємодію із складовими довкілля), – викиди, інші потрапляння забруднювачів у довкілля, речовини, енергія, шум, вібрація, іонізуюче та неіонізуюче випромінювання, відходи (включаючи радіоактивні)». На думку авторів даної статті, це є правильним кроком й таким, що відповідає базовому міжнародному документу у цій сфері – Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [7].

Окрім удосконаленого визначення екологічної інформації, згаданий закон вирішує ще низку наявних проблем в частині термінології. Мова йде про наявну на даний час ситуацію використання в різних нормативних актах різних термінів для означення екологічної інформації, що не сприяє ефективному правозастосуванню. Як вже говорилося вище, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» це «інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)» (ст. 25); у Законі України «Про доступ до публічної інформації» – «інформація про стан довкілля» (ч. 2 ст. 13) [12]; у Законі України «Про інформацію» – «інформація про стан довкілля (екологічна інформація)» [15]. Така множинність підходів до термінології неодноразово була в полі зору фахівців, зокрема, Г.М. Проскури [19, с. 33], Н.І. Бровко та М.М. Терещука [5, с. 24] та оцінювалась негативно. Мають місце у наукових колах й пропозиції з удосконалення цього аспекту. Так, О.М. Борщевська та О.М. Іванова вважають за доцільне розмежувати поняття «екологічна інформація» та «інформація про стан довкілля» та розглядати їх як такі, що доповнюють одне одного й відображають право людини на безпечне навколишнє середовище з точки зору різних науково-визначених підходів [4, с. 140]. За розмежування понять «інформація про стан довкілля» та «екологічна інформація» виступає й Є. Алексеева. Однак пропонує розглядати першу частиною другої [1, с. 7]. Законом № 2973-IX передбачено закріпити

дефініцію «інформація про стан довкілля (екологічна інформація)» в одному нормативному акті - Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», виключивши визначення цього поняття із ст. 13 Закону України «Про інформацію». На думку авторів даної статті, це поставить крапку в дискусіях щодо змістовного наповнення й визначення категорії «екологічна інформація». Але є одне уточнення: Закон № 2973-IX має вступити в дію через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану. Проте з об'єктивних причин має місце чергове продовження строку дії воєнного стану – до 15.11.2023 року, відповідно до Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 26.07.2023 р. № 451/2023 [17]. Зважаючи на нагальність врегулювання відносин у сфері екологічної інформації та їх упорядкування автори статті негативно оцінюють відстрочення вступу в дію Закону № 2973-IX та вбачають за доцільне розглянути можливість набуття чинності цим нормативним актом до закінчення воєнного стану.

Як вже зазначалось вище, для повоєнного відновлення України надзвичайно важливе значення має забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації, у тому числі інформації про відходи війни. Фахівці наголошують на тому, що обмеження в умовах воєнного стану доступу до значної частини екологічної інформації унеможливають ефективну участь громадськості та громадський контроль за процесами відбудови, зокрема на місцевому рівні [2, с. 29, 31]. Автори статті підтримують цю тезу, про що йтиме мова нижче.

Звертаючись до законодавства, що визначає можливості обмежень права на доступ до екологічної інформації в період дії режиму воєнного стану, маємо наступне. У ст. 64 Конституції України в переліку прав та свобод, що не можуть бути обмеженими в умовах воєнного стану, право на екологічну інформацію відсутнє, тобто допускається його тимчасове обмеження. Натомість Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [10] навпаки, визначаючи перелік конституційних прав, що підлягають тимчасовим обмеженням на період дії воєнного стану, не містить права на екологічну інформацію. У роз'ясненні уповноваженого Верховної ради України з прав людини щодо особливостей реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану маємо рекомендацію не обмежувати в умовах воєнного стану інформацію про стан довкілля оскільки своєчасне доведення такої інформації до громадськості може врятувати життя та здоров'я громадян, а також запобігти або відвернути інші негативні наслідки для довкілля [9]. Доеднуючись до висновків У.В. Антонюка, також вважаємо, що наразі мають місце не обмеження, а ускладнення в реалізації права на екологічну інформацію через обмеження нормального функціонування механізмів для вільного до неї доступу, особливо на тимчасово окупованих територіях, територіях, де ведуться бойові дії [3, с. 138]. Екологічна інформація і в умовах воєнного стану не набуває статусу інформації з обмеженим доступом (окрім інформації про місце розташування військових об'єктів (ч. 3 ст. 13 Закону України «Про інформацію»). Відповідно до ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» доступ до неї забезпечується через а) систематичне та оперативне оприлюднення і б) надання інформації за запитом на інформацію.

Концентруючись на доступі до екологічної інформації про відходи війни, акцентуємо увагу на відсутності дефініції цього виду відходів на рівні закону. Рамковий Закон України «Про управління відходами» [18] його не визначає. Натомість маємо визначення поняття «відходи від руйнувань». Це «частини (уламки) пошкоджених (зруйнованих) об'єктів, а також матеріали, предмети, які були всередині або поряд з такими об'єктами у момент пошкодження (руйнування) та/або виконання робіт з демонтажу та які повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не можуть у подальшому використовуватись за місцем їх утворення чи виявлення». Надається воно у Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1073 [14]. Однак відзначимо, що це визначення охоплює лише частину відходів війни, не заповнюючи термінологічну прогалину повністю. Тому вважаємо за доцільне доповнити ст. 1 Закону України «Про управління відходами» визначенням поняття «відходи, що утворились внаслідок війни». Також фахівці наголошують на необхідності включення до розроблюваного Кабінетом Міністрів України Національного переліку відходів, таких відходів, що утворюються внаслідок війни [6] з чим автори цієї статті погоджуються.

Аналізуючи можливості доступу та джерела інформації про відходи, що утворюються внаслідок війни відзначимо наступне. За ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного

середовища» основними джерелами екологічної інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами. Оновлена редакція цієї норми, передбачена Законом № 2973-IX жодних змін у цій частині не передбачає.

Натомість маємо низку нововведень у Законі України «Про управління відходами», ст. 46 якого запроваджує інформаційну систему управління відходами. До її підсистем входять підсистема звітності, надання адміністративних послуг та підсистема реєстрів. У свою чергу, підсистема реєстрів включає: реєстр дозволів на здійснення операцій оброблення з відходів; реєстр ліцензій на здійснення господарської діяльності з управління небезпечними відходами; реєстр письмових згод (повідомлень) на транскордонне перевезення небезпечних відходів та висновків на транскордонне перевезення відходів; реєстр виробників продукції, щодо якої встановлено розширену відповідальність виробника; реєстр організацій розширеної відповідальності виробника; реєстр суб'єктів господарювання у сфері оброблення відходів та інших реєстрів, визначених законодавством, тобто виключного переліку реєстрів не містить. Ця ж правова норма встановлює, що інформація та дані, що містяться в підсистемі реєстрів, крім випадків, встановлених законом, є відкритими та оприлюднюються у встановленому порядку у формі відкритих даних. Фактично – на офіційному сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління відходами. Згідно ст. 10-1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» перелік наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, вимоги до формату і структури таких наборів даних, періодичність їх оновлення визначаються Кабінетом Міністрів України. До такого переліку Кабінет Міністрів України обов'язково включає інформацію, доступ до якої у формі відкритих даних передбачено законом. Вивчення змісту Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835 [13] показує, що до інформації, яку повинно оприлюднювати Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, вищенаведені реєстри допоки не включені. В частині, що стосується інформації про відходи, до наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних Міндовкілля включено: узагальнені дані регіональних реєстрів об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів; дані про видані ліцензії на провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами та ліцензіатів; перелік висновків про транскордонне перевезення відходів; перелік повідомлень про транскордонне перевезення небезпечних відходів; державний класифікатор відходів; перелік декларацій про відходи, які подаються суб'єктами господарювання. Хоча Закон України «Про управління відходами» був прийнятий більше року тому (20.06.2022 р.) й набув чинності 9.07.2023 року. Тобто маємо невиконання п. 8 Розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» про приведення Кабінетом Міністрів України своїх нормативних актів у відповідність до цього закону.

Висновки. У підсумку дослідження маємо наступні узагальнення. Питання правового регулювання та правового забезпечення поводження із відходами, що утворюються внаслідок війни, перебуває на початковому етапі вирішення. Починає формуватися спеціальне законодавство підзаконного характеру у цій сфері. Оновлене законодавство про управління відходами запроваджує розширення переліку інформації про відходи, що повинна оприлюднюватись у формі відкритих даних. Удосконалена та закріплена на законодавчому рівні термінологія в частині визначення поняття «екологічна інформація» прямо відносить інформації про відходи до екологічної інформації. Ця інформація не може бути обмеженою, навіть у умовах воєнного стану. Для покращення реалізації права кожного на інформацію про відходи в контексті екологічної інформації авторки статті пропонують: передбачити набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» до закінчення воєнного стану; розширити термінологічний апарат Закону України «Про управління відходами» поняттям «відходи, що утворюються внаслідок війни» та включити цей вид відходів у перспективний Національний перелік відходів; завершити роботу по приведенню Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних у відповідність до Закону України «Про управління відходами».

Список використаних джерел:

1. Алексеева Є. Доступ до екологічної інформації: аналітична записка. 2019. 11 с.
2. Андрусевич А., Козак З. Доступ громадськості до прийняття рішень щодо відновлення України в частині збереження довкілля і протидії зміні клімату. *Аналітичний звіт*. 2023. 31 с.
3. Антонюк У.В. Правові аспекти доступу до екологічної інформації в Україні в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. № 1. С. 136–141.
4. Борщевська О.М., Іванова О.М. Право на екологічну інформацію та інформацію про стан довкілля як складові здійснення прав людини на безпечне навколишнє природне середовище. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 136–140.
5. Бровко Н.І., Терещук М.М. Право на екологічну інформацію як складова конституційного права людини на інформацію. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 23–26.
6. Іванюта С. Про організацію поводження з відходами, що утворилися внаслідок війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-03/waste-of-war_pdf.pdf (дата звернення: 17.08.2023).
7. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 17.08.2023).
8. Конституція України від 28.06.1996 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.08.2023).
9. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. *ГО «Центр доступу до інформації»*. 2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022.docx> (дата звернення: 17.08.2023).
10. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 17.08.2023).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: Закон України від 20.03.2023 р. № 2973-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text> (дата звернення: 17.08.2023).
12. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 17.08.2023).
13. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#n3099> (дата звернення: 17.08.2023).
14. Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків: постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1073. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.08.2023).
15. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 17.08.2023).
16. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 17.08.2023).
17. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: указ Президента України від 26.07.2023 р. № 451/2023. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛІ09616G> (дата звернення: 17.08.2023).

18. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення: 17.08.2023).
19. Проскура Г.М. Екологічна інформація: поняття та особливості. *Юридичний вісник*. 2017. № 2(43). С. 31–37.